

BABADAĞI KASABASININ XIX. YÜZYIL ORTALARINDAKİ SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI*

Turan GÖKÇE**

Özet

Romanya'nın Tulcea iline bağlı eski bir Türk yerleşmesi olarak varlığını devam ettirmekte olan Babadağı, Sarı Saltuk önderliğinde XIII. yüzyılda kuruldu. Osmanlı yönetiminde, XVI ve XVII. yüzyıllarda kaydetmiş olduğu büyüme sonucunda Kuzey Dobruca'da önemli bir merkez haline gelen kasaba, Rus işgaline maruz kaldığı 1771'den itibaren küçülme sürecine girdi. Bu makalede, 1845 tarihli temettüat defterlerine dayanarak, Babadağı kasabasının söz konusu küçülme sürecinin şekillendirdiği sosyal ve ekonomik tablosu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu cümleden olarak, 19 ünite halinde 411 hanenin kayıtlı bulunduğu kasabanın, çoğunluğu teşkil eden Müslüman Türklerle birlikte farklı etnik gruplara mensup Hıristiyan, Ermeni ve Yahudilerden oluşan nüfusu, meslek grupları, gelir kaynakları ve sair ekonomik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Babadağı, Balkanlar, Dobruca, nüfus, vergi, ekonomi, temettüat defterleri*

Abstract

Social and Economic Structure of Babadağı Town in the Mid of the 19th Century

Babadağı, an early Turkish settlement that perseveres into present times in Tulcea. Romania, was founded under the pioneership of Sarı Saltuk in the 13th century. While the town became an important centre in North Dobruca as a result of its expansion in the 16th and 17th centuries under the Ottoman rule, it started to shrink from 1771 on, the year Russians invaded the town. This article presents a view of downsizing Babadağı from a social and economic perspective based on *temettüat* registers of 1845. In that regard the prevailing Muslim Turkish population as well various Christian, Armenian and Jewish ethnic groups in the town consisting of 411 houses in 19 units, occupational groups, sources of income and other economical features are studied in detail.

Key Words: *Babadağı, Balkans, Dobruca, population, tax, economy, temettüat registers*

Giriş

Romanya'nın Dobruca bölgesinin kuzeyinde, Tulcea ili hudutları dahilinde eski bir Türk yerleşmesi olarak varlığını devam ettirmekte olan

---

* Bu makale 18-23 Eylül 2006 tarihinde Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde düzenlenen 17. CİEPO Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

Babadağı¹, “popüler İslâm’ın Balkanlar’daki destânî öncüsü” olmanın yanında, tipik bir aşîret reisi ve iskân önderi özelliğine sahip olan Sarı Saltuk tarafından XIII. yüzyılda kuruldu². Başlangıçta, kurucusunun adına izâfeten “Baba Saltuk” ismiyle maruf olan kasaba³, XVI. yüzyıla ait kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla⁴, zamanla sadece “Baba” adıyla anılır oldu. XVII. yüzyıldan itibaren, “Babadağı”na dönüşmüş olan kasabanın adı⁵, “Babadagi” şeklinde bugüne kadar varlığını sürdürdü.

1416’da girdiği Osmanlı hakimiyetinde, Rumeli eyâletinin Silistre livâsına tâbi Hırsova kazâ dairesinde “nefs” tâbir olunan ikinci bir merkez olarak yer alan ‘Baba’⁶, XVII. yüzyıldan itibaren, bağlı bulunduğu Hırsova’dan ifraz olunmak suretiyle, “Babadağ” adıyla müstakil kadılık hâline gelen idârî ünitenin merkezi konumuna yükseldi⁷. Sonraki yüzyıllarda da bu konumunu devam ettirmiş olan Babadağı, Osmanlı Devleti’nin Karlofça antlaşması ile Rumeli’de büyük toprak kaybına maruz kalması üzerine, kuzeyden gelen tehlikeye karşı bir üs haline getirilerek, aynı zamanda tipik bir “ordugah kasabası” hüviyetini kazandı. Bu özelliğini, Rusların Tuna’nın güneyine sarkması üzerine, ordu karargahının Şumnu’ya kaydırılmasına (1771) kadar sürdüren Babadağı⁸, aynı gelişmelerin etkisiyle kurulmuş olan Silistre eyâletine bağlı kazâ statüsünde bir idari ünite olarak varlığını devam ettirdi. Makalenin esas kaynağını oluşturan temettüat defterlerinde de belirtilmiş olduğu üzere, XIX. yüzyıl ortalarında Silistre eyâletine tâbî kazâ statüsünde bir idârî birim durumunda bulunan Babadağı, 1864, 1871 nizamnâmeleri doğrultusunda “Tuna Vilâyeti”nin teşkili⁹ ile tekrar sancak konumuna indirgenmiş olan Silistre’ye bağlı kazâ statüsündeki varlığını, 1878’de Osmanlı hakimiyetinden çıkışına kadar sürdürdü¹⁰.

Sadece bir zemin oluşturmak bakımından, kuruluşu, adı, Osmanlı idari taksimatındaki yeri ve zamanla uğradığı değişime kısaca temas edilmiş olan

¹ Aktepe 1991, 371-372; Lewis 1960, 842-843; <http://www.primaria-babadag.ro/> (13.03.2007).

² Ocak 2002; Aktepe 1991, 371-372; Lewis 1960, 842-843; Karpas 1994, 482-486; Kiel 2000, 253-271. Kasabada bulunan Sarı Saltuk türbesi için ayrıca bkz. Kiel 1977-1978, 205-225.

³ Ocak 2002, 61, 69, 103.

⁴ BOA.TD-370, s. 417; BOA.TD-542, s. 98-109; TKGM.KKA.TD-561, v. 64a-70a.

⁵ BOA.D.MKF-27794, s. 14; BOA.D.MKF-29760, s. 96; BOA.KK.MKF-2596, v. 22b; BOA.KK.MKF-2812, s. 8; BOA.KK.MKF-2813, s. 2.

⁶ BOA.TD-370, s. 417; BOA.TD-542, s. 98-109; TKGM.KKA.TD-561, v. 64a-70a.

⁷ Bkz. Dip not: 5.

⁸ Aktepe 1991, 372; Doğru 2000, 103-115; Köksal 2006, 56-59.

⁹ Bkz. Ortaylı 2000, 56-69.

¹⁰ 1878 Berlin Antlaşması ile Dobruca bölgesinin Romanya’ya terk edilmesi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrıldı. Tafsilat için bkz. Aktepe 1991, 372.

Babadağı'nın XIX. yüzyıl ortalarında arz ettiği sosyal ve ekonomik tablonun ortaya konulmaya çalışılacağı bu çalışmanın temel kaynağını temettüat defterleri oluşturmaktadır. Tanzimat döneminde ihdas edilen mâliye bürokrasisinin işleyişiyle, herkesten kazancı oranında vergi tahsili prensibinin hayata geçirilmesi için tanzim edilmiş olan bu defterler¹¹, ait olduğu mahallin her bir hânesinin, reisinin isim ve şöhreti, mesleği, sahip olduğu emlak, arazi ve hayvan miktarı, her nevi gelir kaynağı ve yıllık vergi miktarı ile ilgili kayıtları içermektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Temettüat Defterleri arasında, Babadağı kazâsına ait üç defter bulunmaktadır. 1262 (1845-1846) tarihli olmakla beraber, 1260-1261 (1844-1845) yıllarına ait verileri içeren defterlerden biri "*Kabâil-i Tatarân*" başlığı altında tanzim edilmiş olup¹², kazâ merkezi Babadağı ile ilgili herhangi bir kayıt içermemektedir. "*Babadağı Kazâsı İslâmının Temettüat Defteri*" başlıklı ikincisinde Müslüman nüfus¹³, "*Babadağı Kazâsı Reâyâsının Temettüat Defteri*" başlıklı üçüncüsünde ise gayrimüslim nüfus¹⁴ kaydedilmiştir.

Mahalleler ve Nüfus Durumu

Başta da işaret edilmiş olduğu üzere, XIII. yüzyılda Sarı Saltuk önderliğinde kurulmuş bir iskân yeri olan Babadağı, XVI. yüzyıl ve sonrasındaki gelişimini önemli ölçüde II. Bâyezid'e borçludur. Osmanlı fethi sonrasında, XV. yüzyıl ortalarında Eflak Beyi Kazıklı Voyvoda'nın ağır tahribatına maruz kalmış olan kasaba, II. Bâyezid'in tamir ettirdiği "*Saltuk Baba Türbesi*" yanında inşâ edilen cami ve zengin vakıfları ile adeta yeniden imar edildi¹⁵. XVI. yüzyıl vakıf tahrir defterlerinde yer alan ilgili kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla¹⁶, kurucusu Sarı Saltuk vakfına tahsis edilmiş olan Baba kasabası halkı avârızdan muaf tutuldu. Türbesinin de burada bulunması dolayısıyla, daha XIV. yüzyıldan itibaren bütün Balkanlara yayılmış olan Sarı

¹¹ Temettüat defterlerinin sosyal ve ekonomik tarih kaynağı olarak ifade ettiği kıymet hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Kütükoğlu 1995, 395-412+6 levha; Güran 2000, 73-94; Öztürk 2000, 537-591; Serin 1998, 717-728.

¹² BOA.ML.VRD.TMT-18880.

¹³ BOA.ML.VRD.TMT-18882. Toplam 149 sahifeden ibaret olan defterde, kazâ merkezi Babadağı kasabası Müslüman nüfusunun meskûn olduğu mahalleler 2-58. sahifeler arasındadır.

¹⁴ BOA.ML.VRD.TMT-18881. Toplam 457 sahifeden ibaret olan defterde, kaza merkezi Babadağı kasabası gayrimüslim nüfusunun meskûn olduğu mahalleler 2-35. sahifelerde kayıtlıdır.

¹⁵ Aktepe 1991, 371-372.

¹⁶ "*Vakf-ı Sultan Sarı Saltuk, nefs-i Baba, hâric-ez-defter merhûm Sultan Bâyezid ve pâdişâhımız Sultan Süleyman a'zallahu ensârehu hazretlerinden mezkûr kasaba-i Baba halkının cemi' avârız-ı divâniden mu'af olalar deyu ellerinde hükm-i şerifleri olmağın mu'af kaydoldular...*": BOA.TD-370, s. 417.

Saltuk kültürüne merkezlik etmesi yanında, II. Bâyezid ve Kânuni Sultan Süleyman tarafından verilmiş hükümler ile tescil edilmiş olan bu durum, kasabayı câzip bir yerleşim merkezi haline getirdi.

1530 tarihli tahrir defterine göre¹⁷ Baba kasabası 6 mahalleden oluşmakta idi. Bunlardan Câmi, Yuvacı Hacı, Saraç Mustafa ve Sûfiler sadece Müslümanların yaşadığı büyük kesimi oluşturuyordu. Babas mahallesi ise, kasabanın Müslümanlarla Hıristiyanların bir arada yaşadıkları kesiti idi. II. Selim (1566-1574) ve III. Mehmed (1595-1603) dönemlerine ait kayıtlar¹⁸, II. Bâyezid vakfı olan kasabanın XVI. yüzyıl sonlarına doğru kaydettiği hızlı büyüme sonucunda, mahalle sayısının önce 18, kısa süre sonra da 20'ye çıktığını göstermektedir. Kasabayı teşkil eden mahallelerden 18'i Müslümanlara ait olup, 1'i "Gebrân", 1'i de "Kıbtîyân-ı Re'âyâ-yı Sultan Bâyezid Han" adını taşımaktadır¹⁹.

İlgili arşiv kaynakları, kasabanın Hırsova kazâ dairesinde ikinci bir merkez konumunda bulunduğu zaman diliminde göstermiş olduğu dikkat çekici büyümenin, "Babadağı" adıyla müstakil kazâ merkezi konumuna yükselerek, Kuzey Dobruca'nın önemli merkezlerinden biri haline geldiği XVII. yüzyılda had safhaya ulaşmış olduğunu göstermektedir²⁰. Evliyâ Çelebi'nin kasaba ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu tafsilatlı tablo²¹ da bunu teyid etmektedir.

Bununla birlikte, yine aynı yüzyıl sonlarından itibaren dikkat çekici boyutlara ulaşan Kazak eşkıyası baskınları yanında, Lehistan ve Rusya ile olan mücadelelerin yoğunlaşmasının, yol güzergahında önemli bir kışlak merkezi ve nihayet ordugah kasabasına dönüştürmesi, ilk etapta kasabanın fiziki ve demografik büyümesine yeni bir ivme kazandırdı. Ancak, 1771'de Ruslar'ın geçici de olsa ilk defa işgali ile birlikte, yeni bir döneme girmiş olan Babadağı, devamlı çatışma alanı haline geldi. 1773'de bölgede bulunan diğer şehir ve kasabalarla birlikte Ruslar tarafından yakılıp yıkılmış olan kasaba, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla tekrar Osmanlı hakimiyetine döndü. 1809'da tekrar Rus işgaline uğrayan kasaba ancak 1812'de geri alınamadı²². Uzun süre devam eden bütün bu çalkantılar, Babadağı'nın XVI ve XVII. yüzyıllarda kaydettiği istikrarlı büyümenin yerini, istikrarsızlık ortamında küçülmeye bırakmasına sebep oldu. İşte, 1845 tarihli temettüat defterlerinde yer alan kayıtlardan

¹⁷ BOA.TD-370, s. 417.

¹⁸ BOA.TD-542, s. 98-109; TKGM.KKA.TD-561, v. 64a-70a.

¹⁹ XVI. yüzyılda kasabanın mahalleleri ve demografik potansiyeli hakkında genel bir değerlendirme için ayrıca bkz. Kiel 2000, 278-280.

²⁰ Karpat 2003, 268-69.

²¹ Evliyâ Çelebi 1999, 204-205.

²² Bkz. Aktepe 1991, 371-372; Doğru 2000, 105-125.

hareketle ortaya konulacak olan XIX. yüzyıl ortalarında Babadağı'nın arz ettiği sosyal ve ekonomik tablo, kasabanın maruz kalmış olduğu küçülme sürecinin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Temettüat defterlerine göre 1844-45'lerde Babadağı 18 mahalle ile küçük bir Yahudi cemaatinden oluşmakta idi. Bunlardan 15'inde Müslümanlar, diğer 3'ünde ise gayrimüslimler oturmakta idi. Müslümanların meskûn olduğu mahallelerden Sadi Çelebi, Ahmed Ağa, Kara Nasuh, Ali Fakih, Kadı Mescidi, Saraç (Saraç Mustafa), Yerkesiği ve Sûfiler, aynı adla XVI. yüzyıldan itibaren mevcut olan mahalleler olarak dikkat çekmektedir. Diğer 7 mahalle ise muhtemelen önemli bir kısmı isim değişikliğine uğramış, bir kısmı da kasabaya XVI. yüzyıl sonrasında ilave edilmiş olan kesitlerdir.

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde, mahallelerden bağımsız olarak, "*Gebrân-ı Nefs-i Baba*" şeklinde ayrıca kaydedilmiş olan gayrimüslimler, 1845'de "*Varoş*" tabir olunan ayrı bir mahalle oluşturmuşlardır. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortalarına Babadağı'ndaki gayrimüslim yerleşmesiyle ilgili değişim sadece bundan ibaret değildir. İkinci önemli gelişme, esas itibarıyla birer Müslüman mahallesi olan Sûfiler ve Kavak mahalleleri hudutları dahilinde bulunmakla beraber, "*Mahalle-i Ermeniyân-ı Sûfiler*" ve "*Mahalle-i Ermeniyân-ı Kavak*" adı altında ayrı birer ünite halinde kaydedilmiş olan bir Ermeni cemâatinin kasaba nüfusuna dahil edilmiş olmasıdır. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde bulunmayan Babadağı Ermenileri, diğer pek çok Balkan şehir ve kasabasında da olduğu gibi, muhtemelen XVII. asrın başlarında İran'dan kaçarak Anadolu ve özellikle Rumeli'ye dağılmış ve sonraki tarihlere ait kayıtlarda "*Erâmine-i Acem*" olarak diğerlerinden ayırt edilmiş olan Ermenilerin küçük bir parçası olmalıdır. Temettüat defterlerinde karşımıza çıkan diğer bir değişiklik de, 11 hânedan ibaret küçük bir Yahudi cemaatinin kasabadaki varlığıdır.

Kasabanın demografik yapısına geçmeden önce işaret edilmesi gereken önemli hususlardan biri de, özellikle Lehistan ve Rusya savaşları dolayısıyla uzun süre ateş hattında kalmış olmasına ve en son 1809'da maruz kalmış olduğu Rus işgalinden kurtulduğu 1812'nin üzerinden uzun zaman geçmemiş olmasına rağmen, sadece Hıristiyanların meskûn olduğu Varoş mahallesi hariç olmak üzere, Ermenilerin Sûfiler ve Kavak mahallelerinde, 3 hâne Yahudi'nin de Kadı Mescidi mahallesinde Müslümanlarla birlikte yaşıyor olmalarıdır. Bunda, kasabanın kurucusu olan Sarı Saltuk'un Hıristiyanların dahi takdis etmekten kendilerini alamadıkları engin hoşgörü anlayışının XIX. yüzyılda Babadağı kasabasına yansımalarının ayrı bir rolü olmalıdır.

Temettüat defterlerine göre 1845'de Babadağı mahalleleri ve nüfus durumunu genel bir tablo üzerinde değerlendirmek gerekirse, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır;

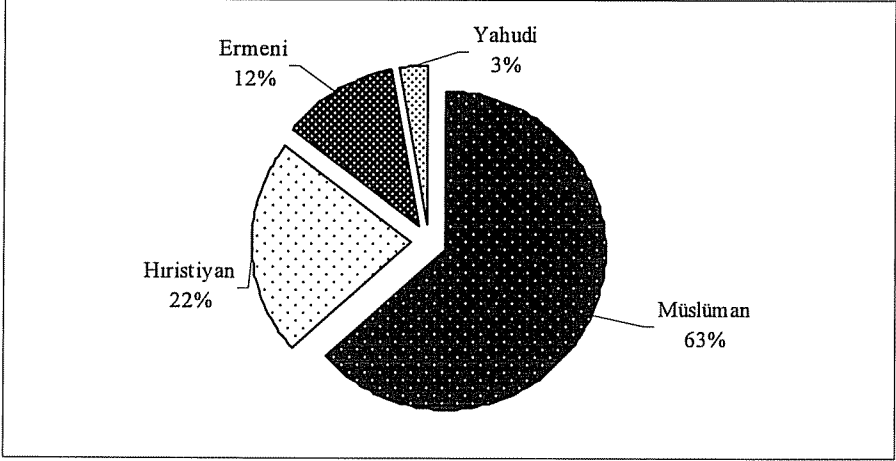
T a b l o – 1: 1845'de Babadağı Kasabası Mahalleleri ve Nüfus Durumu

	Mahalle	Hane		Tahmîni Nüfus		%
		Müslim	Reâyâ (Gayri müslim)	Müslim	Reâyâ (Gayri müslim)	
1	Sadi Çelebi	12	-	60	-	2.91
2	Ahmed Ağa	13	-	61	-	3.16
3	Çeşme	16	-	80	-	3.89
4	Kara Nasuh	9	-	41	-	2.18
5	Ali Fakih	12	-	56	-	2.91
6	Kadı Mescidi	6	3	26	15	2.18
7	Çizmeçi	23	-	115	-	5.59
8	Citeli	17	-	85	-	4.13
9	Dere	16	-	72	-	3.89
10	Tekye	45	-	217	-	10.94
11	Sarrâc	24	-	120	-	5.83
12	Sarıyar	20	-	100	-	4.86
13	Yerkesik	14	-	70	-	3.40
14	Kavak	11	-	55	-	2.67
15	Sûfiler	22	-	110	-	5.35
16	Varoş	-	91	-	455	22.14
17	Ermeniyân-ı Sûfiler	-	39	-	179	9.48
18	Ermeniyân-ı Kavak	-	10	-	50	2.43
19	Varoş Mahallesinde Yahudi Tâifesi	-	8	-	40	1.94
	TOPLAM =	260	151	1.268	739	100

Tablodan da takip edilebileceği üzere, temettüat defterlerinde Babadağı kasabasında 19 ünite halinde, toplam 411 hâne kaydedilmiştir. Bunun yaklaşık % 63'ünü 15 mahallede meskûn olan Müslümanlar, % 37'sini ise gayrimüslimler oluşturmaktadır. Deftere kayıtlı hâne sayısı itibariyle, toplam nüfusun % 22'sini teşkil eden Hıristiyanlar (91 hane) Varoş mahallesinde yaşamaktadır. Toplam nüfusun % 12'sini oluşturan Ermenilerin % 9.48'lik büyük kesimi (39) Sûfiler, % 2.43'lük küçük kesimi (10) ise Kavak mahallesinde Müslümanlarla birlikte kaydedilmiştir. Toplam nüfusun yaklaşık

% 3'ünü oluşturan Yahudi cemaatinin % 1.94'lük kesimi (8) Varoş mahallesinde Hıristiyanlarla, 3 hânesi ise Kadı Mescidi mahallesinde Müslümanlarla birlikte yaşamaktadır. Kasaba nüfusunun dîni-ethnik dağılımını bir grafikte netleştirmek gerekirse, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır;

G r a f i k – 11845'de Babadağı Kasabası Nüfusunun Dîni-Etnik Dağılımı

Deftere kayıtlı hane sayısı itibariyle, kasaba nüfusunun mahallelere dağılımına bakıldığında, 8 hâne Yahudi ile birlikte, toplam nüfusun % 24'ünü (99) bünyesinde barındıran Varoş mahallesi kasabanın en büyük kesitini oluşturmaktadır. Bunu, Ermenilerle birlikte % 15 (22+39) ile Sûfler, % 11 ile Tekye, % 6 ile Saraç (24) ve Çizmeci (23), % 5 ile Sarıyar (20) ve diğerleri takip etmektedir. Sadece 9'ar hânenin kaydedilmiş olduğu Kara Nasuh ve Kadı Mescidi mahalleleri ise % 2.18 ile kasabanın en küçük kesitlerini oluşturmaktadır.

Hâne esasına göre tanzim edilmiş olan temettüat defterlerinde yer alan sayısal verilere dayanarak gerçek nüfus tahmininde bulunmak oldukça zordur. XV-XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde olduğu gibi, burada da asıl problem hâne katsayısının, yani her bir hânenin kaç nüfustan ibaret bir demografik üniteyi ifade ettiğinin doğru tespitidir. Esas itibariyle, hâne esasına göre, her nevi mal varlığı ve gelir kaynağının tespiti için tanzim edilmiş olan defterlerde herhangi bir açıklayıcı bilgi bulunmamakla beraber, yakın tarihli nüfus ve hane verileri bu hususta önemli bir fikir vermektedir.

Toplam hâne sayısı ile birlikte nüfusun da kaydedilmiş olduğu 1873 tarihli Tuna Vilâyeti Salnâmesi'nde yer alan ilgili rakamlar, bir hanenin

ortalama kaç kişiden oluştuğuna dair bir kanaate sahip olmak ve buradan hareketle, sadece hane sayısının bulunduğu temettüat defterinde yer alan rakamlardan yola çıkarak, gerçek nüfus tahmininde bulunmak imkanı vermesi bakımından önemlidir. Buna göre, 1873’de Babadağı’nda yaşayan 1 Müslüman hânenin ortalama 5.31, gayrimüslim hanenin ise 4.93 kişiden oluştuğu görülmektedir²³. Dolayısıyla, defterde “*bekar*” kaydı düşülmüş olan 12 hânenin dışında kalan hâne sayısının ortalama 5’le çarpılmasıyla elde edilen ve tabloda “*tahmîni nüfus*” sütununda verilmiş olan rakamların gerçeğe yakın olduğunu ifade etmek mümkündür. Buna göre, 1845’de Babadağı kasabasında toplam 2007 nüfus tespit edilmektedir. Bunun 1.268’ini (% 63.17) Müslümanlar, 739’unu (% 36.82) ise gayrimüslimler oluşturmaktadır.

1831’de 1.171’i Müslüman, 1661’i Reâyâ, 88’i Çingene olmak üzere, toplam 2.920 nüfusa sahip olduğu belirtilen²⁴ Babadağı’nda 1873’de²⁵ 2.555’i Müslüman (481 hâne), 1.131’i gayrimüslim (229 hane) olmak üzere toplam 3.686 nüfus kaydedilmiştir. Diğer taraftan, kasabanın Osmanlı hakimiyetinden çıktığı 1878’e ait istatistikler²⁶, Babadağı’nda 4.555’i Türk, 1.600’ü Bulgar, 600’ü Romanyalı ve 400’ü Yahüdi, Ermeni olmak üzere, toplam 7.155 nüfusun yaşadığını, dolayısıyla da kasaba nüfusunun XIX. yüzyılın ikinci yarısında önemli dalgalanmalar gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2002 sayım sonuçları²⁷, aradan geçen 124 yıl zarfında yaşanan gelişmelerin, kasabanın toplam nüfus potansiyelinden ziyade, nüfus kompozisyonunda önemli değişikliklere yol açmış olduğunu göstermektedir. Nitekim, toplam 10.037 olarak tespit edilmiş olan kasaba nüfusunun sadece % 12.89’unu (1.289) Türkler, % 84.34’ünü Romanyalılar, kalanını ise diğer küçük unsurlar oluşturmaktadır.

1831’den itibaren, Babadağı kasabası nüfusu ile ilgili olarak zikredilmiş olan bütün bu rakamlar, temettüat defterlerindeki hane sayısından hareketle elde edilen gerçek nüfus tahminlerinin ihtiyatla karşılanması gereğini ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri problemlerin tamamıyla çözümleneceği daha derinlikli araştırmaları saklı tutmak kaydıyla, şimdilik bir makale şeklinde tasarlanmış olan bu çalışma ile, en azından deftere kayıtlı hâne verilerinden

²³ SVT 1290, s. 266-267.

²⁴ Karpat 2003, 150. Karpat, Enver Ziya Karal tarafından, farklı bir tarihe ait olması gereğine işaret edilerek verilmiş olan (Karal 1997, 200) Babadağı’na ait ikinci rakamları esas almıştır. Ancak, gerek temettüat defterlerindeki dağılım, gerekse kasabanın nüfusuna dair sonraki tarihlere ait rakamlar, bunun ihtiyatla karşılanması gereğini ortaya koymaktadır.

²⁵ SVT 1290, 266-267.

²⁶ Romen delege tarafından hazırlanan 1878 tarihli istatistikler için bkz. Karpat 2003, 236.

²⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/Babadag> (13.03.2007).

hareketle, Babadağı nüfusunun genel yapısı ve buna bağlı olarak kasabanın 1844-45'lerdeki sosyal ve ekonomik profili ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Ait oldukları iskân yerlerinde bulunan hâne reislerinin belirgin özellikleri ile birlikte ismen kaydedilmiş oldukları temettüat defterleri, her şeyden önce kullanılan şahıs adlarının tespiti bakımından önemlidir. Bu cümleden olarak, sadece Babadağı kasabasında kaydedilmiş olan 260 Müslüman hâne reisinin isimlerinin tespit ve değerlendirilmesiyle şekillenen tablodan hareketle, 10'un üzerinde hane reisinin sahip oldukları isimler ile toplam hâne reisi sayısına oranlarını belirtmek, bir fikir vermek bakımından yararlı olacaktır;

T a b l o – 2: 1845'de Babadağı'nda Müslüman Hâne Reisi Erkek Adları ve Oranları

İsim	Mehmed	Ahmed	Hasan	Ali	İsmâil	Osman	İbrâhim	Halil
Aded	30	25	18	18	17	16	14	13
%	11.53	9.61	6.92	6.92	6.53	6.15	5.38	5.00
İsim	Mestan	Mustafa	Salih					
Aded	11	10	10					
%	4.23	3.84	3.84					

Tablodan da takip edilebileceği üzere, 1845'de Babadağı Müslüman hâne reisleri arasında en sık kullanılan ismin Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Mehmed adını taşıyan 30 hâne reisinin toplam Müslüman nüfusa oranı % 11.53'dür. Bunu % 9.61 ile 25 hane reisinin taşıdığı Ahmed takip etmektedir. Esâsen, kaynağını İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in oluşturduğu bu isimler, Osmanlı Türk toplumunda yaygın olarak kullanılan isimlerden ikisini oluşturmaktadır. Bunları % 6.92 ile Hasan ve Ali, % 6.53 ile İsmâil, % 6.15 ile Osman % 5.00 ile Halil, % 4.23 ile Mestan, % 3.84 ile Sâlih ve Mustafa takip etmektedir.

Sadece kendi adıyla kaydedilmiş olan 16'sı hariç olmak üzere, baba adıyla birlikte yazılmış olan hâne reislerinin baba adlarının toplam hâne sayısına oranı da bir önceki kuşağın kullandığı isimler hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir. Buna göre, deftere kayıtlı Müslüman hane reislerinin baba adları arasında 31 Ahmed, 26 Mehmed, 16 Ali, 15 Osman, 13 Mustafa, 12 Ömer, 11 Hüseyin, 11 Halil ve 11 İbrâhim bulunmaktadır. Bu tespit, bazı sıralama farklılıklarına rağmen, bir önceki kuşakta da en sık kullanılan isimlerde ciddi bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

Babadağı kasabası ile ilgili temettü defterlerinde kaydedilmiş olan 411 hâne reisinin büyük çoğunluğu aynı zamanda meslekî özellikleri ile birlikte

yazılmıştır. Az sayıda dînî ve idârî görevli ile küçük çaplı esnaf ve zanaatkar grupları yanında, ağırlıkla tarım ekonomisinin hâkim olduğu kasaba hayatında etkin rol oynayan ziraat ve ilişkili hizmet sektörlerinin daha yaygın olduğu görülmektedir.

Meslekler

Temettü defterlerine göre, 1845’de Babadağı kasabası hâneleri arasında, Kara Nasuh mahallesinde 1 ve 2 numaralı hânelerde kaydedilmiş bulunan “*Rikâb-ı Hümâyûn Kapıcıbaşısı Eyyüb Paşazâde Hasan Beg*” ile kardeşi “*Murad Beg*” dikkati çekmektedir. Kasaba ve çevresinde sahip oldukları külliyetli gelir kaynaklarıyla ilgili olarak, aşağıda ayrıca işaret edilecek olan Hasan Beg ve Murad Beg, kapıcıbaşılık ve mirmiranlık makamına yükseldikten sonra, 1243’de (1827/28) İsakca muhâfızlığına tayin edilmiş olan Eyyüb Paşa’nın oğullarıdır²⁸. Padişah Abdülmecid’in 1262 (1846) yılı Rumeli seyahati sırasında, kendisini karşılayanlar arasında bulunan ve “*ıstabl-ı âmire müdirliği pâyesiyile birer küt’a nişân-ı zîşân*”a nâil olan Hasan Beg’in kapıcıbaşılık pâyesiyile Babadağı kazâsı müdiri olduğu anlaşılmaktadır²⁹. Mahallelerde herhangi bir kayda rastlanmamakla beraber, temettüat defterlerinin sonunda yer alan kayıt ve mühürlerden anlaşıldığı kadarıyla³⁰, Hasan Beg’in tayininden önce, bu görevi vekaleten Mehmed Râşid Beg yürütmüştür. Kezâ, mahallelerde kaydedilmemiş olmakla beraber, aynı yerde ismi ve mühürü bulunan Pîrî-zâde Mehmed Tefvik de kazâ nâibi görevini yerine getirmektedir.

Deftere kayıtlı hâne reislerinden, dînî ve idârî görevliler arasında 1’i aynı zamanda mektep hocası olan 4 imam ve 1 kayyûm dışında, Tekye mahallesinde kaydedilmiş olması bakımından Sarı Saltuk türbesi ile ilgili olması gereken 1 hâfız-türbedar ve Çizmeci mahallesi 22 numarada kayıtlı “*Kelâm-ı Kadîm yazıcısı*” Zekeryâ oğlu Molla İbrâhim dikkati çekmektedir. Kezâ, gayrimüslim nüfus arasında Varoş mahallesinde kaydedilmiş bulunan 1 papazı da belirtmek gerekir.

Mahallelerle ilgili kayıtların sonunda yer alan isim ve mühürlerden anlaşıldığı kadarıyla, Yahudi taifesi hariç olmak üzere, 18 mahalleden ibaret olan kasabada 5’i birinci (*evvel*) ve 5’i ikinci (*sânî*) olmak üzere, toplam 10 muhtar bulunmaktadır. Sadi Çelebi mahallesinden muhtar-ı evvel Hacı İbrahim Efendi bin Mehmed ile muhtar-ı sâni el-Hac Halil bin Ali, aynı zamanda Ahmed Ağa, Kadı Mescidi, Çizmeci, Citeli, ve Sûfler mahallelerinden

²⁸ Mehmed Süreyya 1996, 502.

²⁹ Seyahatnâme-i Hümâyûn, 21.

³⁰ BOA.ML.VRD.TMT-11881, s. 479; BOA.ML.VRD.TMT-11882, s. 148-149.

sorumluydular. Ali Fakih mahallesinden muhtar-ı evvel Molla Hakim bin Mehmed ve muhtar-ı sâni Saraç İbrâhim bin Ali, buldukları Ali Fakih ile birlikte Çeşme ve Kara Nasuh mahallelerini de idare etmekteydiler. Dere mahallesinden muhtar-ı evvel İsmail bin Mehmed ve muhtar-ı sâni Osman bin Mustafa, aynı zamanda Tekye, Saraç ve Sarıyar mahallelerinden sorumluydular. Yerkesik mahallesinden muhtar-ı evvel Molla Veyis bin Ebu Bekir ve muhtar-ı sâni Arabacı Ömer bin Ömer ise buldukları mahalle ile birlikte Kavak mahallesini de idare etmekteydiler. Gayrimüslim kesimde, Varoş mahallesinden sorumlu iki muhtar yanında, iki ünite halinde kaydedilmiş olan Ermeni mahallesinde de iki muhtar kaydedilmiştir. Çeşme, Kara Nasuh ve Ali Fakih mahallelerinden sorumlu olup Çeşme mahallesi 2 numaralı hanede kayıtlı bulunan birinci muhtar Molla Hakim bin Mehmed ile Yerkesik mahallesinde 2 numaralı hânedeki kayıtlı olup, Yerkesik ve Kavak mahallelerinden sorumlu olan birinci muhtar Molla Veyis bin Ebu Bekir dışında, diğerlerinin ilgili mahallede hâne kaydına rastlanmaması, şimdilik açıklığa kavuşturulamamış olan hususlardan birini oluşturmaktadır. Defter kayıtlarında tesadüf edilen idareciler arasında, ayrıca 1 nâzir, 2 kâtib ve 4 zabtiye dikkati çekmektedir. Kısaca belirtilmiş olan dîni ve idâri görevlilerin oluşturduğu bu grup, toplam hane reisinin % 5.10'luk kesimini oluşturmaktadır.

Deftere kayıtlı nüfusun % 31.63'ünü oluşturan 130 hâne reisi, kasabanın iktisâdi ve ticârî hayatında etkin rol oynayan çeşitli esnaf ve zanâatkar gruplarına mensup bulunmaktadır. Bunu bir tablo (Tablo 3) üzerinde topladığımızda aşağıdaki sonuç ortaya çıkmaktadır.

Kasabanın iktisâdi ve ticârî hayatında etkin rol oynayan esnaf ve zanaatkar grupları arasında, sadece dükkancı olarak kaydedilmiş olan 11 hane reisi yanında, 6 tüccar bulunmaktadır. 11 bakkal, 3 kasap, 5 ekmekçi-fırıncı, 1 balıkçı, 1 aktar, 6 kahveci, 1 bozacı ve 2 meyhaneci (gayrimüslim) gıda sektöründe dikkat çeken meslek gruplarıdır. Diğer taraftan, 29'u Ermeni olan 30 terzi yanında 3 saraç, 3 debbağ, 3 kürkcü ve 1 boyacı kasabadaki dericilik sektörüne işaret etmektedir. Kasabada faaliyet gösteren esnaf ve zanaatkarlar içerisinde dikkat çeken önemli gruplardan biri de alet imalat sektörüdür. 1 kuyumcu, 1 çömlekçi, 3 demirci ve 4 nalband ile birlikte 4 silahçı ve 2 tüfekcinin kaydedilmiş olması, diğer alet ve ev eşyası yanında özellikle silah imalat sektörünün kasabanın sînâi hayatında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

T a b l o – 3: 1845’de Babadağı Kasabası Esnaf ve Zanâatkar Grupları

Esnaf ve Zanâatkar Grubu	Aded	%
Dükkanıcı	11	8.46
Tüccar+Bazergan	6	4.61
Bakkal	11	8.46
Manav-Kassab	1	0.76
Kassab	2	1.53
Balıkçı	1	0.76
Ekmekçi-Fırıncı	5	3.84
Aktar	1	0.76
Fuçucu	5	3.84
Mumcu	3	2.30
Sabuncu	1	0.76
Duhancı	1	0.76
Kahveci	6	4.61
Bozacı	1	0.76
Meyhaneci	2	1.53
Berber	6	4.61
Berber Kalfası	1	0.76
Saraç	3	2.30
Debbağ	3	2.30
Kürkcü	3	2.30
Boyacı	1	0.76
Terzi	30	23.07
Kuyumcu	1	0.76
Demirci	3	2.30
Silahçı	4	3.07
Tüfekçi	2	1.53
Nalband	4	3.07
Çömlekçi	1	0.76
Dülger	2	1.53
Çubukcu	1	0.76
Kapamacı	1	0.76
Eskici	2	1.53
Çırak	4	3.07
Değirmenci	1	0.76
TOPLAM	130	100

Temettüat defterlerinde, her bir hânenin mal varlığı ile hâsılatına dair kayıtlar arasında, kasabada bulunan dükkan ve sair iş yerleri ile ilgili kayıtlara da rastlanmaktadır. Bu kayıtlar arasında tespit edilen ilgili gelir kalemlerinin

gözden geçirilmesiyle ortaya çıkan tablo (Tablo 4), Babadağı'nın 1845'de arz ettiği sınıî ve iktisâdî görünümünü biraz daha netleştirmektedir;

T a b l o – 4: Defterde Kayıtlı Dükkan ve Sair İş Yerleri ve Yıllık Hâsılatı

Dükkan/İş Yeri	Aded	Yıllık Hasıl	
		1260	1261
Dükkan	40	7380	7290
Bakkal Dükkanı	13	8150	8100
Duhancı Dükkanı	4	1780	1790
Saraç Dükkanı	2	600	550
Debbağ Dükkanı	5	1200	1100
Fuçucu Dükkanı	1	100	100
Çölmekci Kârhanesi	2	950	950
Demirci	1	80	80
Bazargân Dükkanı	1	500	500
Han	1	300	350
Berber Dükkanı	4	990	810
Mumcu Dükkanı	1	120	120
Terzi	3	710	660
Nalband	1	400	400
Ekmekçi Fırını	4	1270	1340
Hamam	1	1350	1350
Kahve	10	3100	2870
Bozacı	1	155	140
Meyhane	16	5380	5400
Değirmen (Su)	8	5065	5065
Değirmen (Yel)	5	2700	2700
TOPLAM =	124	42280	41665

Defterlere yansıdığı kadarıyla, 1844-1845'de Babadağı kasabasında toplam 124 dükkan ve iş yeri bulunmakta idi. Yukarıda önemli bir kısmına temas edilmiş olan mesleklerin icrâ edildiği bu mekanlardan 40'ı, herhangi bir sektöre işaret edilmeksizin sadece "dükkan" olarak kaydedilmiştir. Diğerleri ise faaliyet alanları ile birlikte yazılmıştır. Bu cümleden olarak, 13 bakkal, 5 debbağ, 4 duhancı, 4 berber, 3 terzi, 2 saraç, 1 fuçucu, 1 demirci, 1 mumcu, 1 bazargan, 1 nalband dükkanı tespit edilmiştir. Bunun yanında 1 han, 1 hamam, 10 kahve, 1 bozacı ve 3'ü Kadı Mescidi mahallesinde bulunan 3 Yahudi, kalan 13'ü tamamıyla gayrimüslimlerin meskûn olduğu Varoş mahallesinde olmak üzere, toplam 16 meyhanenin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kasabanın çarşısında yer alan bu dükkanların dışında, 2 “çölmekci *kârhânesi*” (atölye) bulunmakta idi. Defter kayıtlarına göre, kasabanın günlük ekmek ihtiyacının önemli bir kısmını faal halde bulunan 4 fırın karşılıyordu. Bunlardan 1’i Ali Fakih, 1’i Çizmeci, 1’i Citeli mahallelerinde Müslümanlar, 1’i ise Varoş mahallesinde gayrimüslimler tarafından işletilmekte idi.

Yine tabloda da belirtilmiş olduğu üzere, 1844-1845’lerde kasabada toplam 13 değirmen bulunuyordu. Bunlardan su ile çalışan 8’i Müslümanlar, yel ile çalışan 5’i ise Varoş mahallesinde sâkin olan gayrimüslimlerin tasarrufunda idi. Kısaca işaret edilmiş olan söz konusu 124 dükkan ve iş yerinin yıllık geliri 1260’da 42.280, 1261’de ise 41.665 kuruş olarak tespit edilmiştir.

Bununla birlikte, 1869 yılı salnâmesinde³¹ belirtilmiş olan 168 dükkan, 14 mağaza, 1 han, 3 hamam, 5 debbağhâne, 8 fırın, 20 değirmen, 15 meyhâne, 1 fabrika ve 2 ambar ile birlikte ortaya çıkan tablo, kasabanın yaklaşık 24 yıl sonra çok daha gelişmiş bir çarşı-Pazar kapasitesine sahip olduğunu gösterir.

Temettü defterlerindeki ilgili kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, 1845’de Babadağı kasabası nüfusunun % 60.09 gibi büyük çoğunluğunu tarım ve hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren meslek grupları oluşturmaktadır. Toplam 247 hâne reisinin meslek gruplarını bir tablo üzerinde ifade edersek;

T a b l o – 5; 1845’de Babadağı’ndaki Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Grupları

Meslek Grubu	Aded	%
Erbâb-ı Ziraat	59	23.88
Rantiye+Erbab-ı Ziraat	20	8.09
Rantiyeci	17	6.88
Çapacı	103	41.70
Rençber-Çapacı	2	0.80
Bahçivan	2	0.80
Hizmetkâr	18	7.28
Kırcı	7	2.83
Kıyıcı (Duhan/Tütün Kıyıcısı)	2	0.80
Arabacı	14	5.66
Çoban	1	0.40
Kavas-Kovan Bekcisi	1	0.40
Kovancı	1	0.40
TOPLAM	247	100

³¹ SVT 1286, s. 111.

Tablodan da takip edilebileceği üzere, tarım ve hayvancılık ile ilişkili meslekler içerisinde en yoğun grup, toplam hâne sayısının % 25.06'sını oluşturan çapacılar. Bunu, defterde “*erbâb-ı ziraat*” olarak kaydedilmiş olanlara, böyle bir ibare bulunmamakla beraber ilgili vergi ve gelir kalemlerinden ziraatla meşgul olduğu anlaşılınların da ilavesiyle elde edilen 59 hâne takip etmektedir. Kezâ, herhangi bir meslekî kayıt düşülmemiş olmakla beraber, yine aynı yolla mülkiyetinde bulunan yerlerden elde ettiği kira geliri yanında tarım ve hayvancılıkla da meşgul olan 20 hâne reisi de bu grupta önemli yer tutmaktadır. Herhangi bir meslekî ya da tarım ve hayvancılığa dayalı geliri olmaksızın, sadece sahip olduğu mülkün geliri ile geçinenlerin sayısı ise 17 olarak tespit edilmektedir. Hizmetkâr olarak kaydedilmiş olan 18 hane reisi ile 14 arabacı da daha çok tarım ve hayvancılıkla ilgili olduğu için burada değerlendirilmiş olan hizmet sektörlerinin başında gelmektedir. Bununla birlikte, her iki grubun da kasabanın sosyal ve iktisadi hayatında önemli yer tutan diğer sektörlerle de ilişkili olduğunu belirtmek gerekir.

Temettü defterlerine kaydedilmiş olan kasaba nüfusunun nitelikleriyle ilgili olarak belirtilmesi gereken gruplardan biri de, ihtiyarlık veya mâluliyetinden dolayı ayrıca kaydedilmiş olanların oluşturduğu gruptur. 3'ü aynı zamanda “*alil*” olmak üzere 5 ihtiyar, 1 alil, 2 âmâ ve 1 fukarâdan oluşan bu grup deftere kayıtlı toplam hane sayısının % 2.18'ini teşkil etmektedir.

Gelir

Babadağı kasabasının 1260 yılı toplam temettü miktarı 302.472,5 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bunun mahallelere dağılımını gösteren tabloda dikkati çeken hususlardan biri, toplam gelirin % 24.01'ine sahip olan Varoş mahallesinin ilk sırada, % 19.40'ına sahip olan Kara Nasuh mahallesinin de ikinci sırada gelmesidir. Sahip olduğu nüfus potansiyeli ile birlikte düşünüldüğünde normal karşılanması gereken Varoş mahallesi yanında, sadece 9 hânenin kaydedilmiş olduğu Kara Nasuh mahallesi temettüatının yüksekliği bünyesinde barındırdığı iki konakda sâkin olan Rikâb-ı Hümâyün Kapıcıbaşı Eyyüb Paşazâde Hasan Beg ile kardeşi Murad Beg'in kasaba civarında bulunan çiftlik gelirleri ile birlikte oldukça yüksek rakamlara ulaşan miktarlardan kaynaklanmaktadır. Mahallenin toplam 58.692,5 kuruşluk temettüatı içerisinde birincisinin 38.980, ikincisinin de 14.662,5 kuruşluk payının olduğu dikkate alınırsa bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Kara Nasuh mahallesindeki konaklarında meskûn olan bu iki hânenin kasaba ortalamasını yükseltmesi sonucu, mahallelerin ve hânelerin önemli bir kısmının ortalama gelir düzeyinin altında görüldüğünü de ifade etmek gerekir. Diğer taraftan, mahalle düzeyinde,

Ali Fakih ve Kadı Mescidi mahallelerinin kasabanın toplam gelirinde en az payı olan iki ünite olduğunu da belirtmek gerekir.

T a b l o – 6: 1845’de Babadağı Kasabası Toplam Geliri ve Mahallelere Dağılımı

	Mahalle	Toplam Temettüatı		Virgü-yi Mahsusa		Temettüat %
		Defter	Hesap	Defter	Hesap	
1	Sadi Çelebi	10960	10760	685	685	3.55
2	Ahmed Ağa	6360	6560	610	610	2.16
3	Çeşme	6300	6300	330	330	2.08
4	Kara Nasuh	58552,5	58692,5	785	785	19.40
5	Ali Fakih	3775	3775	300	300	1.24
6	Kadı Mescidi	4175	4175	310	310	1.38
7	Çizmeçi	6985	6985	610	610	2.30
8	Citeli	7450	7450	660	660	2.46
9	Dere	15288	15510	480	480	5.12
10	Tekye	24920	24700	1567	1567	8.16
11	Sarrâc	11497,5	11497,5	1016	1016	3.80
12	Sarıyar	12770	12770	512	512	4.22
13	Yerkesik	9600	9570	430	430	3.16
14	Kavak	8485	8485	353	353	2.80
15	Sûfiler	10285	10285	775	775	3.40
16	Varoş	72617,5	72632,5	3616,5	3626,5	24.01
17	Ermeniyân-ı Sûfiler	26610	26610	1360	1360	8.79
18	Ermeniyân-ı Kavak	3070	3070	255	255	1.01
19	Varoş Mahallesinde Yahudi Tâifesi	2915	2645	118	118	0.87
	TOPLAM =	302.615,5	302.472,5	14.772,5	14.782,5	100

Defter kayıtlarına göre, kasabada bir önceki yıla ait “*virgü-yi mahsûsa*”dan muaf olan 17 hâne bulunurken, hiç geliri olmayan sadece 6 hâne kaydedilmiştir. 3’ü Müslüman, 3’ü gayrimüslim olan gelirsizlerin tamamı, “*ihtiyar-alil*” olup, iş gücü kabiliyetini tamamıyla kaybetmiş olan kimselerdir.

Kara Nasuh mahallesindeki istisnai durum dikkate alınmaz ise, yıllık toplam gelir itibarıyla, mahallelerde hâne başına düşen gelir miktarının 303.69 ile 969.37 arasında değiştiği görülmektedir. Bunu bir tablo üzerinde ifade etmek gerekirse, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır;

T a b l o – 7: Hâne Başına Gelir Dağılımı

Mahalle	Hane Sayısı	Toplam Gelir (Guruş)	Hane Başına Gelir(Guruş)	Kasaba Ortalamasına Göre
Sadi Çelebi	12	10760	896.66	+
Ahmed Ağa	13	6560	505	-
Çeşme	16	6300	393.75	-
Kara Nasuh	9	58692,5	6521.38	+
Ali Fakih	12	3775	314.58	-
Kadı Mescidi	9	4175	463.88	-
Çizmeci	23	6985	303.69	-
Citeli	17	7450	438.23	-
Dere	16	15510	969.37	+
Tekye	45	24700	548.88	-
Sarrâc	24	11497,5	479.06	-
Sarıyar	20	12770	638.5	-
Yerkesik	14	9570	683.57	-
Kavak	11	8485	771.36	+
Sûfiler	22	10285	467.5	-
Varoş	91	72632,5	798.15	+
Ermeniyân-ı Sûfiler	39	26610	682.30	-
Ermeniyân-ı Kavak	10	3070	307	-
Varoş Mahallesinde Yahudi Tâifesi	8	2645	330.62	-
TOPLAM	411	302.472,5	735.94	

Hâne başına düşen 969.37 kuruş ile Dere mahallesi ilk sırada yer alırken, bunu 896.66 ile Sadi Çelebi, 771.36 ile Kavak ve diğerleri takip etmektedir. Hane başına düşen 303.69 kuruşluk gelir ile Çizmeci mahallesi en son sırada gelmektedir. Kara Nasuh mahallesinin de dahil edilmesiyle tespit edilen kasaba ortalamasına göre değerlendirildiğinde, sadece Kara Nasuh, Sadi Çelebi, Dere, Kavak ve Varoş mahalleleri hane başına düşen gelir miktarı itibarıyla ortalamanın üzerinde yer almaktadır. Diğerleri bu ortalamanın altında kalmaktadır.

Her bir hanenin yıllık gelirinin mahalle ve kasaba ortalamasına göre değerlendirilmesi halinde ortaya çıkan tabloya göre, mahalleler bazında 119 hâne (% 28.95) ortalamanın üzerinde bulunurken, 292 hâne (% 71.04) ortalamanın altında yer almaktadır. Daha önce de işaret edilmiş olduğu üzere, Kara Nasuh mahallesindeki iki hanenin yüksek gelir düzeyine bağlı olarak kasaba ortalamasının daha da yukarıya çekilmesi sonucu ortalamanın altındaki

hane sayısı artmaktadır. Buna göre, sadece 91 hane (% 22.14) ortalama gelir düzeyinin üzerinde bulunurken, 320 hane (% 77.85) ortalamanın altında yer almaktadır.

T a b l o – 8: Mahalle ve Kasaba Ölçeğinde Ortalama Gelir Açısından Hane Reisleri

Mahalle	Hane Sayısı	Mahalle Ortalama Geliri	Ortalamanın Üzerinde Hane Sayısı	Ortalamanın Altında Hane Sayısı	Kasaba Ortalaması	Kasaba Ortalamasının Üzerinde Hane Sayısı	Kasaba Ortalamasının Altında Hane Sayısı	Mahalle Toplam Temettuatı
Sadi Çelebi	12	896.66	6	6	735.94	8	4	10760
Ahmed Ağa	13	505	5	8	„	2	11	6560
Çeşme	16	393.75	7	9	„	2	14	6300
Kara Nasuh	9	6521.38	2	7	„	5	4	58692,5
Ali Fakih	12	314.58	7	5	„	-	12	3775
Kadı Mescidi	9	463.88	4	5	„	1	8	4175
Çizmeci	23	303.69	7	16	„	1	22	6985
Citeli	17	438.23	6	11	„	3	14	7450
Dere	16	969.37	1	15	„	1	15	15510
Tekye	45	548.88	7	38	„	6	39	24700
Sarıac	24	479.06	6	18	„	3	21	11497,5
Sarıyar	20	638.5	4	16	„	5	15	12770
Yerkesik	14	683.57	5	9	„	4	10	9570
Kavak	11	771.36	4	7	„	4	7	8485
Süfler	22	467.5	5	17	„	3	19	10285
Varoş	91	798.15	32	59	„	37	54	72632,5
Ermeniyân-ı Süfler	39	682.30	5	34	„	5	34	26610
Ermeniyân-ı Kavak	10	307	3	7	„	-	10	3070
Varoş Mahallesinde Yahudi Tâifesi	8	330.62	3	5	„	1	7	2645
TOPLAM	411	735.94	119	292	„	91	320	302.472,5
%			28.95	71.04		22.14	77.85	

Babadağı kasabasının temettü defterlerindeki ilgili kayıtlardan hareketle tespit edilmiş olup, buraya kadar mahallelere ve hanelere dağılımı itibariyle değerlendirilmiş olan gelir kaynaklarını dört ana grupta değerlendirmek mümkündür. Bunu, mahallelere dağılımı ile birlikte belirtmek gerekirse, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır;

T a b l o – 9: Gelir Kaynaklarının Dağılımı (Guruş)

Mahalle	Zirâat		Hayvancılık		Rant		Meslekî	Diğer	Temettuat
	1844	1845	1844	1845	1844	1845			
Sadi Çelebi	3330	3865	85	95	6000	5980	750	595	10760
Ahmed Ağa	340	340	320	250	3650	3650	1850	400	6560
Çeşme	590	620	90	100	870	770	3650	1100	6300
Kara Nasuh	1050	1040	-	-	3890	3680	2950	50802,5*	58692,5
Ali Fakih	350	335	85	70	940	890	2370	30	3775
Kadı Mescidi	335	350	120	118	2050	2050	1650	20	4175
Çizmeçi	1005	1095	120	125	1860	1830	4000	-	6985
Citeli	1080	1215	125	150	2170	2010	3270	805	7450
Dere	1915	1790	515	420	2300	2300	1640	9140	15510
Tekye	2960	2500	280	300	3330	3310	18130	-	24700
Saraç	2022,5	1605	760	555	2455	2340	5095	1165	11497,5
Sarıyar	7565	4261	335	290	-	-	4870	-	12770
Yerkesik	7550	7513,5	620	410	-	-	1350	50	9570
Kavak	7320	6842,5	15	715	-	-	1150	-	8485
Süfiler	445	447	935	935	1795	1775	5200	935	10285
Varoş	41677,5	34487,5	1790	1800	7580	7620	16835	4750	72632,5
Ermeniyân-ı Süfiler	630	680	880	840	1500	1500	23100	500	26610
Ermeniyân-ı Kavak	50	60	60	70	60	60	2900	-	3070
Varoş Mahallesiinde Yahudi Tâifesi	-	-	45	45	-	-	2600	-	2645
TOPLAM =	80.220	69.046,5	8.180	7.288	40.450	39.765	103.375	70.292,5	302.472,5
%	26.52	-	2.70	-	13.37	-	34.17	23.23	-

*Kasaba dışında bulunan çiftlik gelirleri: 1 nolu hanede kayıtlı iki çiftlik geliri 36.410, 2 nolu hanede kayıtlı 14.392,5 guruş.

Genel bir fikir vermek bakımından, sadece toplam rakamlarla ifade etmek gerekirse, kasabanın gelir kaynaklarının % 34.17'si (103.375) meslekî gelirlerden, % 26.52'si (80.220) zirâî üretimden, % 13.37'si (40.450) rant olarak ifade edilmiş olan kira gelirlerinden, % 2.70'i (8.180) ise hayvancılıktan elde edilmektedir. Kara Nasuh mahallesindeki istisnâî durumun bu sütunda belirtilmiş olması sebebiyle % 23.23 gibi yüksek bir oran olarak görünen “diğer” gelir kaynakları bir yana, meslek gelirleri ile rant gelirlerinin neredeyse kasaba gelirinin % 50'sini oluşturduğu görülmektedir. Bu da, eskisine oranla küçülmüş bir bünyeye sahip olmakla beraber, Babadağı kasabası iktisadiyatında şehirselleşen sektörlerin ve fonksiyonların ağırlığına işaret etmesi bakımından önemlidir.

Tarım Alanları

Temettüat kayıtlarına göre, Babadağı kasabasında toplam 1.513,5 dönüm tarım alanı bulunmaktadır. Bunun 1.112'si (% 7.7) mezru tarla, 389'u (% 22.70) bağ, 12,5'i de (% 0.82) bahçe-bostan ziraatına tahsis edilmiştir. Toplam 411 hânenin kayıtlı bulunduğu kasabada hâne başına düşen dönüm miktarı 3.68'dir. Bu miktar mahalleler bazında 0.1 ile 12.31 arasında değişmektedir. Hane başına 12.31 dönüm arazinin düştüğü Kavak mahallesi ilk sırada gelirken, bunu 10.78 ile Yerkesik, 8 ile Sadi Çelebi ve diğerleri takip etmektedir.

T a b l o – 10: Kasabadaki Zirâat Alanları

Mahalleler	Hane Sayısı	Mezru Tarla Dönüm		Bağ Dönüm	Bahçe Bostan Dönüm	Toplam * Zirâî Alan	Hane Başına Düşen
		1260	1261				
Sadi Çelebi	12	80	84	16	-	96	8
Ahmed Ağa	13	-	-	6	-	6	0.46
Çeşme	16	-	-	10,5	-	10,5	0.65
Kara Nasuh	9	-	-	12	8	20	2.22
Ali Fakih	12	-	-	8	-	8	0.66
Kadı Mescidi	9	-	-	8,5	-	8,5	0.94
Çizmeçi	23	-	-	19,5	-	19,5	0.84
Citeli	17	-	-	21	-	21	1.23
Dere	16	-	-	22	-	22	1.37
Tekye	45	20	22	22	-	42	0.93
Sarrâc	24	20	20	7	-	27	1.12
Sarıyar	20	120	120	5	-	125	6.25
Yerkesik	14	144	144	7	-	151	10.78
Kavak	11	128	128	7,5	-	135,5	12.31
Sûfiler	22	-	-	11,5	-	11,5	0.95
Varoş	91	520	503	192,5	4,5	717	7.87
Ermeniyân-1 Sûfiler	39	-	-	12	-	12	0.30
Ermeniyân-1 Kavak	10	-	-	1	-	1	0.1
Varoş Mah.de Yahudi Tâifesi	8	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	411	1.032	1.021	389	12,5	1.433,5	3.68

*Toplam zirâî alan hesap edilirken mezru tarlann 1260 yılı dönüm miktarı esas alınmıştır.

Tablodan da takip edilebileceği üzere, Babadağı kasabasında tespit edilmiş olan toplam 1.435,5 dönüm arazinin % 71.99'unu oluşturan 1.032 dönümü hububat ziraatına tahsis edilmiştir. Mezru tarla miktarı 1261'de 1.021

dönüm olarak tespit edilmiştir. Bağ ziraatına ayrılmış olan 389 dönüm, toplam ziraat alanlarının % 27.13'ünü teşkil etmektedir. Bahçe-bostan ziraatına ayrılmış olan 12,5 dönüm ise ancak % 0.87'lik bir kısmını oluşturmaktadır.

T a b l o – 11: Zirâî Alanların Dağılımı

Zirâî Alanlar	Mezru Tarla (Hububat)	Bağ	Bahçe-Bostan	Toplam
Dönüm	1.032	389	12,5	1.433,5
Oran	% 71.99	% 27.13	% 0.87	% 100

Kasabadaki zirâî alanların dînî dağılımına bakıldığında, 1.032 dönüm tarlanın % 49.61'ini teşkil eden 512 dönümünün Müslüman, % 50.38'ini oluşturan 520 dönümünün gayrimüslim nüfusun tasarrufunda bulunduğu anlaşılmaktadır. Tablodan da takip edilebileceği üzere, Müslüman nüfusun tasarrufunda bulunan 512 dönüm mezru tarla, Sadi Çelebi, Tekye, Saraç, Sarıyar, Yerkesik ve Kavak mahallelerinde sakin olan hâneler üzerine kayıtlıdır. Gayrimüslimlerin tasarrufunda bulunan tarlalara ise sadece Varoş mahallesinde bulunan hânelerde tesadüf edilmektedir. Bu mahalledeki Yahudi topluluğu hariç olmak üzere, kasabayı teşkil eden bütün ünitelere dağılmış bulunan 389 dönüm bağın % 46.40'ını oluşturan 180,5 dönümü Müslüman, % 53.59'unu oluşturan 208,5 dönümü ise gayrimüslim nüfusun tasarrufunda bulunmaktadır. 12,5 dönüm bahçe ve bostanın % 64'ü (8) Müslüman, % 36'sı gayrimüslim nüfusa aittir. Toplam 1.433,5 dönüm tarım arazisinin % 48.86'sını teşkil eden 700,5 dönümü Müslüman, % 51.13'ünü oluşturan 733 dönümü ise gayrimüslim nüfusun elinde bulunmaktadır.

T a b l o – 12: Zirâî Alanların Dînî Gruplara Dağılımı

	Mezru Tarla (Hububat)	Bağ	Bahçe-Bostan	Toplam
Müslim	512	180,5	8	700,5
Oran	% 49.61	% 46.40	% 64	% 48.86
Gayr-ı Müslim	520	208,5	4,5	733
Oran	% 50.38	% 53.59	% 36	% 51.13

Babadağı kasabasında bulunan tarım alanları ile ilgili olarak işaret edilmesi gereken önemli hususlardan biri de, bunların büyüklüğüdür. Temettü defterlerinden elde edilen ilgili rakamları bir tablo üzerinde değerlendirmek gerekirse, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır;

T a b l o – 13: Zirâî Alanlarının Büyüklüğü ve Hânelere Dağılımı

Dönüm	0	0,5-5	6-10	11-15	16-20	21-30	31-40	41-50	51+
Hane Sayısı - Tarla	351	-	2	20	26	9	1	-	2
%	85.40	-	0.48	4.86	6.32	2.18	0.24	-	0.48
Hane Sayısı - Bağ	221	187	3	-	-	-	-	-	-
%	53.77	45.49	0.72	-	-	-	-	-	-
Hane Sayısı - Bahçe vd.	408	3	-	-	-	-	-	-	-
%	99.27	0.72	-	-	-	-	-	-	-
Hane Sayısı - Toplam	208	143	3	18	15	20	1	1	2
%	50.60	34.79	0.72	4.37	3.64	4.86	0.24	0.24	0.48

Hububat ziraatına ayrılmış olan tarlaların daha ziyade 11 ile 20 dönüm arasında değişen büyüklüklerde yoğunlaştığı görülmektedir. 50 dönümün üzerinde tarla bulunan sadece 2 hâne kaydedilmiştir. Bağ ziraatına tahsis edilmiş olan alanların ise daha küçük parçalar halinde tasarruf edildiği anlaşılmaktadır. Bağ geliri kaydedilmiş olan 190 haneden sadece 3'ü 6-10 dönüm yer tasarruf ederken, geri kalan 187'sinin 0,5 ile 5 dönüm arasında değişen büyüklükteki küçük bağlara sahip olduğu görülmektedir. Bu tablo, kasaba halkının % 46.22'lik önemli bir kesiminin en azından kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede bağcılıkla meşgul olduğunu göstermektedir.

Tarım Ürünleri

Yukarıda verilmiş olan arazi dağılımından da anlaşılacağı üzere, kasabadaki zirai faaliyetler hububat ve bağcılık alanında yoğunlaşmıştır. Defterde yer alan oşür ve yıllık hâsıl ile ilgili rakamlardan hareketle, kasabanın zirâî üretim miktarını ve bunun hâne başına düşen ortalamasını, dolayısıyla kasabalının ihtiyacını karşılayacak bir potansiyel olup olmadığı gibi bazı değerlendirmelerle, Babadağı'nın sosyal ve ekonomik tablosunun önemli bir boyutunu aydınlatmak mümkündür. Öncelikle, ilgili rakamların genel bir tablo üzerinde değerlendirilmesiyle, kasabanın zirai üretim potansiyelini, mahallelere dağılımı ile birlikte ortaya koymak yararlı olacaktır;

T a b l o – 14: Tarım Ürünleri ve Mahallelere Dağılımı

Mahalle	Hububat					Bağ			
	Hinta (Buğday)		Şair (Arpa)		Yıllık Hâsıl		Öşür Gurusu	Yıllık Hâsıl	
	Öşür Kile	Üretim Miktarı	Öşür Kile	Üretim Miktarı	1260	1261		1260	1261
Sadi Çelebi	23	230	7,5	75	2.510	2.985	82	820	880
Ahmed Ağa	-	-	-	-	-	-	34	340	340
Çeşme	-	-	-	-	-	-	59	590	620
Kara Nasuh	-	-	-	-	-	-	57	650	640
Ali Fakih	-	-	-	-	-	-	35	350	335
Kadı Mescidi	-	-	-	-	-	-	35,5	335	350
Çizmeçi	-	-	-	-	-	-	105	1005	1095
Citeli	-	-	-	-	-	-	105	1080	1215
Dere	-	-	-	-	-	-	131,5	1315	1290
Tekye	15,5	155	3,5	35	1830	1365	113,5	1135	1240
Saraç	15	150	3,5	35	1622,5	1160	40	400	445
Sarıyar	66	660	20	200	7300	3966	36,5	265	295
Yerkesik	63	630	25	250	7180	7133,5	37	370	380
Kavak	64	640	14	140	6890	6402,5	43	430	440
Süfler	-	-	-	-	-	-	39,5	445	475
Varoş	277	2.770	92,5	925	30.737,5	23.102,5	1054	10.290	10.735
Ermeniyan-ı Süfler	-	-	-	-	-	-	63	630	680
Ermeniyan-ı Kavak	-	-	-	-	-	-	5	50	60
Yahudi Taifesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	523,5	5.235	166	1.660	58.070	46.115	2.075,5	20.500	21.515

Tablodan da takip edilebileceği üzere, Tekye ve Saraç'da 1'er, Sarıyar'da 5, Yerkesik'de 8, Kavak'da 7 Müslüman, Varoş mahallesinde 32 gayrimüslim olmak üzere, toplam 54 hânenin (% 13.13) meşgul olduğu hububat ziraatından elde edilen yıllık gelir 1260'da 58.070, 1261'de ise 46.115 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bir önceki yıla göre 1261 hububat gelirinde % 20.58'lik bir düşüş dikkati çekmektedir. İki yılın ortalaması ise 52.092,5 kuruştur. Bu meblağa esas olan toplam 6.895 kile hububatın 5.235 kilesini (% 75.92) buğday, 1.660 kilesini (% 24.07) ise arpa oluşturmaktadır. 1/10 oranında öşür düşüldükten sonra geriye 4.711,5 kile buğday ve 1.494 kile arpa kalmaktadır. Bu durumda, kasabada üretilen hububattan deftere kayıtlı hâne başına 11.4 kile buğday, 3.6 kile arpa düşmektedir. Defterlerde, Babadağı'nda kullanılan kile ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamakla birlikte, ölçü olarak kullanılmış olması

muhtemel Silistre kilesinin 70-80 okka, ortalama 100 kg olduğu düşünülürse³², öşür hariç olmak üzere, kasabada yaklaşık 471.150 kg buğday üretildiği ifade edilebilir. Bu durumda, kişi başına 234.7 kg buğday düşmektedir. Temel besin ihtiyacının tahıla dayandığı bir toplumda, kişi başına düşen ortalama buğday tüketiminin 190-235 kg olarak kabul edilmesi halinde³³, deftere kayıtlı hâne sayısından hareketle tahmin edilen nüfusa göre tespit edilmiş olan kişi başına düşen buğday miktarı, kasabada üretilen buğdayın ancak kendi ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede olduğunu göstermektedir. Gerçek nüfusun bunun biraz üzerinde olması halinde ise, kasabanın buğday üretim kapasitesinin kendi ihtiyacını karşılamaya yetmeyeceğini belirtmek gerekir. Bu durumda, kesin olarak ifade edilebilecek gerçek, kasabada istihsal edilen buğdayın ihtiyaç fazlasının bulunmadığıdır.

Küçük Yahudi topluluğu hariç, bütün mahallelere dağılmış bulunan bağcılık, kasaba genelinde 92'si Müslüman, 87'si gayrimüslim, toplam 179 hânenin meşgul olduğu en yaygın tarım sektörü olarak görünmektedir. Babadağı'nda yetiştirilen üzüm, önceki yüzyıllarda kasabayı ziyaret etmiş olan seyyahların da en fazla dikkat çekmiş olduğu ürün olmuştur³⁴. Bağcılıkla meşgul olan haneler, deftere kayıtlı kasaba nüfusunun % 43.55'ini oluşturmaktadır. Bu oran gayrimüslimlerde % 57.61 iken, Müslümanlarda % 35.38 olarak görünmektedir. Özellikle 91 hânenin kayıtlı bulunduğu Varoş mahallesinde 77 hânenin oluşturduğu % 84.61'lik çoğunluğun bu sektörde faaliyet gösterdiğini de belirtmek gerekir. Bağ mahsulünden elde edilen yıllık gelir 1260'da 20.500, 1261'de ise 21.515 kuruş olarak hesap edilmiştir. Defterde yer alan ilgili kayıtlarda, dönüm ve kuruş olarak verilmiş olan kıymet haricinde, herhangi bir rakama tesadüf edilemediğinden, yıllık üzüm miktarı hakkında daha ileri düzeyde bir fikir verme imkanı bulunmamaktadır.

Kasabanın zirai ekonomisinde hâkim görünen hububat ve bağcılık yanında, toplam 12,5 dönüm arazi üzerinde bir miktar bahçe, bostan ve benzeri zirai faaliyetlere de rastlanmaktadır.

Hayvancılık

Her bir hânenin sahip olduğu hayvan varlığının da kaydedilmiş olduğu temettü defterlerine göre, 1845'de Babadağı kasabasında büyük ve küçük baş olmak üzere toplam 1.391 hayvan bulunmakta idi. Kasabada bulunan hayvan

³² Bkz. Pakalın 1983, 281; Kallek 2002, 569

³³ Güran 1998, 93.

³⁴ Evliya Çelebi 1999, 205; Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas*, v. 178a-178b.

türleri, sayısı, bulunduğu hâne, mahalle sayısı ve varsa yıllık hâsılâtı ile birlikte, genel bir tablo üzerinde değerlendirmek daha uygun olacaktır;

T a b l o – 15: Toplam Hayvan Sayısı ve Yıllık Gelir

Hayvan Türleri	Sayısı	Hâne Sayısı	Mahalle Sayısı	Yıllık Hâsılâtı	
				1260	1261
Bargir	155	138	19	-	-
Taylı Kısırak	3	1	1	-	-
Kısır Kısırak	10	2	2	-	-
Öküz	320	153	16	-	-
Tosun	20	12	8	-	-
Sağmal İnek	126	94	18	2150	1983
Kısır İnek	158	124	17	-	-
Düve	57	43	14	-	-
Sağmal Manda	15	14	8	460	525
Kısır Manda	14	9	5	-	-
Manda Düvesi	3	3	3	-	-
Sağmal Koyun	295	5	2		
Kısır Koyun	215	3	2	2120	2120
Arı Kovanı	685	17	7	3650	2660

Tablodan da takip edilebileceği üzere, 16 mahallede, 153 hâne üzerine kaydedilmiş bulunan 320 öküz, kasabanın büyük baş hayvan varlığının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Koşum hayvanı olarak, kasaba civarındaki zirâî faaliyetlerde olduğu kadar, taşımacılıkta da önemli rol oynayan öküzlerden başka, henüz koşum aşamasına gelmemiş olan 20 tosun bulunmaktadır. Kasabanın toplam ekim alanı dikkate alındığında, bir çift öküz başına 6.45 dönüm arazi düşmektedir.

Bütün mahallelere dağılmış bulunan 138 hânedeki “bargir” adıyla kaydedilmiş olan 155 at, kasabada mevcut olan büyük baş hayvanların ikinci önemli kısmını oluşturmaktadır. En yaygın binek hayvanı olarak, ulaşım bakımından son derece önemli olan at varlığı yanında, sadece 3 hânedeki bulunan 13 kısırak da belirtmek gerekir.

İnek cinsi hayvanlar da kasabanın hayvan potansiyelinde önemli bir yer tutmaktadır. 18 mahallere dağılmış bulunan 94 hânedeki 126 sağmal, 17 mahallede meskun 124 hânedeki 158 kısır inek kaydedilmiştir. Sağmal ineklerden elde edilen yıllık gelir, 1260’da 2.150, 1261’de ise 1.983 kuruş olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, 43 hânedeki, çoğu 2 yaşında toplam 57 düve bulunmaktadır. Bununla birlikte, 8 mahallede, 14 hânedeki kaydedilmiş olan toplam 15 sağmal ve 9 hânedeki yazılmış olan 14 kısır manda da kasabanın büyükbaş hayvan

varlığında dikkati çekmektedir. Sağmal mandaların yıllık geliri, 1260 için 460, 1261 için ise 525 kuruştur. Ayrıca, sadece 3 manda düvesi yazılmıştır.

Tablodan da takip edilebileceği üzere, 1845'de Babadağı'nda küçükbaş hayvan olarak sadece koyun bulunmaktadır. 2 mahallede birer hânedede 295'i sağmal, 215'i kısır olmak üzere, toplam 510 koyun kaydedilmiştir. Yıllık gelir, 1260 ve 1261 yılları için 2.120'şer kuruş olarak tespit edilmiştir.

Kasabanın hayvancılık sektöründe önemli yer tutan türlerden biri de kovancılıktır. Temettü defterlerinde bu cümleden olarak 7 mahallede, 17 hânedede toplam 685 arı kovani tespit edilmiştir. Kasabalının sahip olduğu arı kovanının yıllık geliri 1260'da 3.650, 1261'de ise 2.660 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Son olarak, kasabadaki hayvan varlığının nüfusun Müslüman ve gayrimüslim kesimlerine dağılımını benzer bir tablo üzerinde göstermek yararlı olacaktır;

T a b l o – 16: Kasabadaki Hayvan Varlığının Müslim ve Gayrimüslim Hânelere Dağılımı

Hayvan Türleri	Sayısı		Hâne Sayısı		Mahalle Sayısı		Yıllık Hasılat			
	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim	1260		1261	
							Müslüman	Gayrimüslim	Müslüman	Gayrimüslim
Bargir	99	56	88	50	15	4	-	-	-	-
Taylı Kısırak	3	-	1	-	1	-	-	-	-	-
Kısır Kısırak	10	-	2	-	2	-	-	-	-	-
Öküz	228	92	108	45	15	1	-	-	-	-
Tosun	20	-	12	-	8	-	-	-	-	-
Sağmal İnek	79	47	58	36	14	4	1.445	705	1.248	735
Kısır İnek	120	38	92	32	14	3	-	-	-	-
Düve	39	18	30	13	12	2	-	-	-	-
Sağmal Manda	13	2	13	1	7	1	410	50	475	50
Kısır Manda	14	-	9	-	5	-	-	-	-	-
Manda Düvesi	3	-	3	-	3	-	-	-	-	-
Sağmal Koyun	100	195	1	4	1	1	800	1.320	800	1.320
Kısır Koyun	100	115	1	2	1	1				
Arı Kovanı	545	140	16	1	6	1	2.950	700	2.010	650

Vergiler

Temettüat defterlerindeki ilgili kayıtlar, Babadağı kasabasında 1260 yılı vergi toplamının 25.116 kuruş olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıda verilmiş olan tablodan da takip edilebileceği üzere, bunun % 56.65'ini oluşturan 14.230 kuruşu 15 mahallede meskûn bulunan Müslümanlardan, % 43.34'ünü oluşturan 10.886,5 kuruşu ise 4 ünite halinde kaydedilmiş bulunan gayrimüslimlerden tahsil edilmiştir. Kasabadaki gayrimüslim nüfusun yaklaşık % 22'sini oluşturan Varoş mahallesinde yaşayan Hıristiyanlar, toplam vergi yükünün % 34.95'ini (8.780,5) üstlenirken, Ermeniler % 7.91'ini (1988), Yahudiler ise ancak % 0.46'sını (118) karşılamaktadırlar. Kasabanın vergi kalemlerini, mükellef hâne sayısı ile birlikte miktarı ve mahallelere dağılımını genel olarak değerlendirmek gerekirse, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır;

T a b l o – 17: Babadağı Kasabası 1260 Yılı Vergileri ve Mahallelere Dağılımı

Mahalle	Virgü-yi Mahsusa		Öşr-i Hinta ve Şair		Öşr-i Bağ	
	Kuruş	Hâne	Kuruş	Hâne	Kuruş	Hâne
Sadi Çelebi	685	11	251	2	82	6
Ahmed Ağa	610	13	-	-	34	4
Çeşme	330	15	-	-	59	6
Kara Nasuh	785	9	-	-	57	2
Ali Fakih	300	12	-	-	35	3
Kadı Mescidi	310	8	-	-	35,5	3
Çizmeci	610	22	-	-	100,5	13
Citeli	660	17	-	-	105	12
Dere	480	14	-	-	131,5	8
Tekye	1.567	43	183	1	113,5	16
Saraç	1.016	24	162	1	40	5
Sarıyar	512	20	730	5	36,5	5
Yerkesik	430	13	717,5	8	37	4
Kavak	353	11	689	7	43	4
Sûfiler	775	22	-	-	39,5	5
TOPLAM =	9.423	254	2.732,5	24	949	96
Varoş	3.626,5	91	3.071,5	32	1.054	77
Ermenyan-ı Sûfiler	1.360	33	-	-	63	9
Ermenyan-ı Kavak	255	10	-	-	5	1
Yahudi	118	8	-	-	-	-
TOPLAM =	5.359,5	142	3.071,5	32	1.122	87
GENEL TOPLAM =	14.782,5	396	5.804	56	2.071	183

Öşr-i Kovan		Rüsüm-ı Ağnam		Ber-vech-i Maktu Zecriye		Toplam	%
Kuruş	Hâne	Kuruş	Hâne	Kuruş	Hâne		
-	-	-	-	-	-	1.018	4.05
40	1	-	-	-	-	684	2.72
160	1	-	-	-	-	549	2.18
-	-	-	-	-	-	842	3.35
-	-	-	-	-	-	335	1.33
-	-	-	-	-	-	345,5	1.37
-	-	-	-	-	-	710,5	2.82
-	-	-	-	-	-	765	3.04
-	-	-	-	-	-	611,5	2.43
-	-	-	-	-	-	1.863,5	7.41
462	5	-	-	-	-	1.680	6.68
50	1	-	-	-	-	1.328,5	5.28
128	4	-	-	-	-	1.312,5	5.22
-	-	-	-	-	-	1.085	4.31
270	3	15	1	-	-	1.099,5	4.37
1.110	15	15	1	-	-	14.230	56.65
-	-	48,5	4	980	77	8.780,5	34.95
280	2	-	-	25	4	1.728	6.88
-	-	-	-	-	-	260	1.03
-	-	-	-	-	-	118	0.46
280	2	48,5	4	1.005	81	10.886,5	43.34
1.390	9	63,5	5	1.005	81	25.116	100

1260 yılı itibariyle, Babadağı'nın toplam vergi yükünün 14.782,5 kuruş ile % 58.85'lik büyük kesimini, esas itibariyle, Tanzimat'ın başlangıcında, "tekâlif-i örfiyye" adı altında alınan çeşitli vergilerin birleştirilmesiyle ortaya çıkan yeni bir vergi bileşimini ifade eden "virgü-yi mahsusa"³⁵ oluşturmaktadır. Bunun % 63.74'ünü oluşturan 9.423'ü Müslümanlardan, % 36.25'ini teşkil eden 5.359,5'i gayrimüslim mükelleflerden tahsil edilmiştir. Aşağıdaki tabloya aktarılmış olan rakamlara göre, hâne başına düşen ortalama vergi yükü Müslümanlarda 37.09, gayrimüslimlerde 37.74 kuruştur. İki kesimin genel olarak değerlendirilmesiyle ortaya çıkan bu durum, gayrimüslim toplulukların kendi içinde önemli değişiklik göstermektedir. Buna göre, vergi mükellefi hane başına düşen ortalama virgü-yi mahsusa Varoş mahallesindeki Hristiyanlarda

³⁵ İlgili vergi mevzuatı ve tatbikatından anlaşıldığı kadarıyla, "herkesin tahammül ve takatı ve kâr u kisbi ve temettü ve ticareti" nisbetinde ödemekle mükellef tutulduğu bu vergi kalemi için bkz. Güran 1989, s. 13-14; Güran 1998, s. 199; Öztürk 1996, s. 174-177; Şener 1990, s. 94-104.

39.85 iken, Sûfiler mahallesi Ermenilerinde 41.21, Kavak mahallesi Ermenilerinde 25.50, Yahudi topluluğunda ise 14.75 olarak görünmektedir.

Defter kayıtlarına göre, kasabada “*virgü-yi mahsusa*”dan muaf tutulmuş olan toplam 17 hâne reisi bulunmaktadır. Bunların, 8’i Müslüman, 9’u gayrimüslimdir. Müslümanlardan muaf olanların 3’ü imam, diğerleri ihtiyar ya da bekar durumdadır. Kezâ Varoş mahallesinde bulunan muaf Hıristiyanlardan 1’i “*ihtiyar-alil*”, diğeri de “*ihtiyar*” olarak kaydedilmiştir. Ermeniyan-ı Sûfiler mahallesinde bulunan 6 muafdan 1’i alil, 1’i ihtiyar, diğerleri ise bekar yazılmıştır.

Zirâi mahsuller üzerinden 1/10 oranında tahsil edilen öşür vergileri, “*öşr-i kovan*” adı altında arı kovanı mahsulünden alınan resim de dahil olmak üzere, kasabanın toplam vergi yükünün % 36.88’ini oluşturmaktadır. Aynı tarihte, bu oran daha büyük bir merkez konumunda bulunan Şumnu’da % 31.8’dir³⁶.

Arpa ve buğdaydan ibaret olan hububatdan alınan toplam 5.804 kuruş, toplam vergi yükünün % 23.10’unu oluşturmaktadır. Altı Müslüman mahallesinde 24, Hıristiyan nüfusun yaşadığı Varoş mahallesinde ise 32 hânenin sahip olduğu arpa ve buğday mahsulünden alınan verginin % 47.07’si Müslüman, % 52.92’si ise gayrimüslimlerden tahsil edilmiştir. Bu da, 15 mahalleden sadece 6’sında hububat ziraatı ile meşgul olan nüfusun yaşadığı, üretim ve tüketim kalıpları bakımından nispeten daha şehirli nitelikteki Müslüman nüfusa karşılık, gayrimüslimlerin, kasabanın varoşlarında yerleşmiş olup, daha çok ziraatla meşgul olduklarını göstermektedir. Kasaba genelinde, hububat ile ilgili hane başına düşen öşür vergi yükü ortalaması 103.64’dür. Bu oran Müslümanlarda 113.85, gayrimüslimlerde 95.98 kuruştur. Tablodan da takip edilebileceği üzere, bu oran her bir mahallenin kendi bünyesinde de önemli değişiklikler göstermektedir.

Hemen her mahalleye dağılmış bulunan 2.071 kuruşluk bağ rüsümünün toplam vergi içerisindeki payı % 8.24’dür. Bu oran, % 45.82’sini oluşturan 949 kuruşluk kısmı ödemekle mükellef olan Müslümanlarda % 6.66, % 54.17’sini oluşturan 1.122’sini ödeyen gayrimüslimlerde % 10.30 olarak görünmektedir.

Defterde öşür olarak kaydedilmiş olan vergi kalemlerinden biri de “*öşr-i kovan*”dır. 7 mahallede, 15’i Müslüman, 2’si Ermeni olmak üzere, toplam 17 hâne üzerine tarh edilmiş olan 1.390 kuruşluk kovan resmi, toplam vergi miktarının % 5.53’ünü oluşturmaktadır. Defterde vergi mükellefi hâne reisleri ile ilgili kayıtlar arasında tesadüf edilen, “*kovanın beherinden ikişer guruş öşür virmekde olduğu*” gibi ifadeler³⁷, bu verginin kovan başına iki kuruş hesabıyla tespit edilmiş olduğunu göstermektedir.

³⁶ Köksal 2006, s. 123.

³⁷ BOA.ML.VRD.TMT-11882, s. 9, 39, 56.

Kasabada bulunan tek küçük baş hayvan cinsi olan koyunun da “*resm-i ağnâm*” adı altında vergilendirildiği görülmektedir. Biri Sûfiler mahallesinde sâkin Müslim, 4’ü Varoş mahallesinde yaşayan gayrimüslim olmak üzere, 5 hânede, kısır ve sağmal şeklinde kategorize edilmek suretiyle kaydedilmiş olan koyunlardan alınan vergi 63,5 kuruşdan ibaret olup, toplam vergi yükünün sadece % 0.25 gibi cüzi bir kısmını oluşturmaktadır.

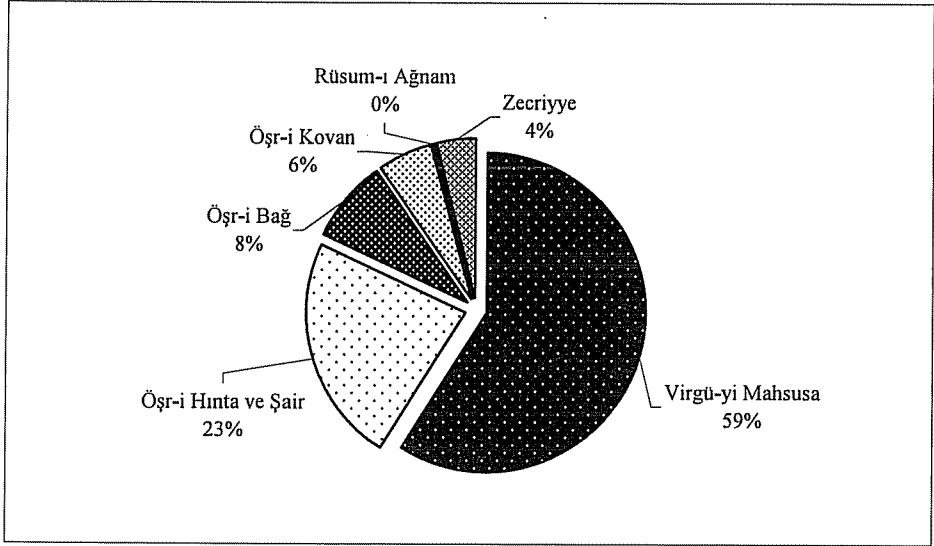
Kasabanın vergi yükünde dikkati çeken kalemlerden biri de, sadece gayrimüslim hânelere tarh edilmiş bulunan ve defterde “*ber-vech-i maktu’ virmiş olduğu zecriyyesi*” şeklinde ayrıca belirtilmiş olan “*zecriyye*” vergisidir. Esas itibarıyla, gayrimüslimlerin tükettiği müskirat ile ilgili bir vergi olarak bilinen zecriyye³⁸, temettüat defterlerine dayalı bazı çalışmalarda da işaret edilmiş olduğu üzere³⁹, henüz tam olarak izah edilmiş değildir. Ancak, Babadağı kasabası gayrimüslim nüfusun kaydedilmiş olduğu defterde yer alan ilgili kayıtlar, “*ber-vech-i maktu*” tahsil edilen bu verginin, bağ tasarruf eden ve elde ettiği mahsul üzerinden “*öşr-i bağ*” ödemekle mükellef olan gayrimüslim hânelere ilgili olduğunu göstermektedir. Nitekim, 91 hânenin kayıtlı bulunduğu Varoş mahallesindeki zecriyye mükellefi 77 hânenin tamamının aynı zamanda bağ öşrü ödemekle mükellef olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Sûfiler mahallesi Ermenilerinden 9’u tasarrufunda bulunan bağ mahsulünden öşür ödemekle yükümlü olmakla beraber, bunlardan sadece 4’ünün aynı zamanda zecriyye mükellefi olarak kaydedilmiş olması, söz konusu verginin tarhi için bağ tasarrufunun tek başına bir ölçü oluşturmadığını göstermektedir. Kezâ, bağ dönüm ve öşür miktarıyla ilişkili net bir orantının tespit edilememesi sebebiyle, şimdilik ilgili hânelere tarh edilmiş olan vergi miktarının neye göre tayin edilmiş olduğunu tam olarak açıklığa kavuşturmak da mümkün olmamaktadır. Defter kayıtlardan hareketle tespit edilmiş olan verginin arka planı ile ilgili bu belirsizliklere rağmen, 77’si Varoş, 4’ü Sufiler Mahallesi Ermenilerinden olmak üzere toplam 81 gayrimüslim haneden tahsil edilen 1.005 kuruşluk zecriyyenin, kasabanın toplam vergi yükünün % 4.01’ini oluşturduğunu ifade etmek mümkündür. Vergi mükellefi hâne başına düşen ortalama 12.40 kuruştur.

Buraya kadar, genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmış olan Babadağı kasabası vergi dağılımını bir grafikte netleştirmek gerekirse, şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır;

³⁸ Pakalın 1983, 649-650; İnalçık 1964, 641, not-51a.

³⁹ Köksal 2006, 125.

G r a f i k – 2: Toplam Vergi Yükünün Gruplara Dağılımı

Son olarak işaret edilmesi gereken önemli noktalardan biri de, Babadağı kasabasında yaşayan mükelleflerin vergi yükünün toplam gelire oranıdır. Çalışmanın sınırlarını daha fazla zorlamamak bakımından, her bir haneye indirgeme imkanı olmamakla beraber, genel bir tablo üzerinde (Tablo 18), en azından mahalle düzeyinde yapılacak bir değerlendirme bu hususta yeterli fikir verecektir.

1260 yılı itibariyle toplam 302.472.5 kuruş gelir tespit edilmiş olan Babadağı'nda yaşayan hânelere tarh edilmiş olan toplam vergi yükü bunun % 8.30'unu oluşturmaktadır. Tablodaki ilgili sütundan da takip edilebileceği üzere, her bir mahallenin ayrı ayrı değerlendirilmesiyle birlikte, durum farklılaşmaktadır. 13 mahalleden toplanan verginin toplam gelire oranı, kasaba ortalamasının üzerinde bulunurken, 5 mahalle ve Yahudi taifesinde ortalamanın altında yer almaktadır. Vergi oranının en yüksek olduğu ünite % 14.61'le Saraç mahallesidir. Bunu % 13.71'le Yerkesik, % 12.78'le Kavak, % 12.08'le Varoş ve diğerleri takip etmektedir. Sadece % 1.43 oranında vergi yüküne sahip olan Kara Nasuh ise en düşük oranı temsil etmektedir. Yukarıda, gelir dağılımı ile ilgili kısımda da işaret edilmiş olduğu üzere, Kara Nasuh mahallesindeki bu durum, 1 ve 2 numaralı hânelerde kaydedilmiş bulunan Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı Eyyüb Paşazâde Hasan ve Murad Beg'lerin daha çok kasaba dışından sağlanan yüksek gelirlerinin etkisiyle ortaya çıkmış olan bir durumdur. Dolayısıyla, aynı zamanda kasaba ortalamasını da düşüren bu durumun söz

konusu olduğu mahalle hariç tutulduğunda, kasabanın ortalama vergi oranının 9.95, en düşük vergi oranına sahip olan kesitin ise Dere mahallesi olduğu anlaşılmaktadır.

T a b l o – 18: Mahallelere Göre Vergi Oranları ile Hâne Başına Gelir ve Vergi Dağılımı

Mahalle	Hane Sayısı	Toplam Gelir (Guruş)	Hane Başına Gelir (Guruş)	Toplam Vergi (Guruş)	Verginin Toplam Gelire Oranı	Hâne Başına Vergi (Guruş)
Sadi Çelebi	12	10760	896.66	1.018	9.46	84.83
Ahmed Ağa	13	6560	505	684	10.42	52.61
Çeşme	16	6300	393.75	549	8.71	34.31
Kara Nasuh	9	58692,5	6521.38	842	1.43	93.55
Ali Fakih	12	3775	314.58	335	8.87	27.91
Kadı Mescidi	9	4175	463.88	345,5	8.27	38.38
Çizmeci	23	6985	303.69	710,5	10.17	30.89
Citeli	17	7450	438.23	765	10.26	45.00
Dere	16	15510	969.37	611,5	3.94	38.21
Tekye	45	24700	548.88	1.863,5	7.54	41.41
Sarrâc	24	11497,5	479.06	1.680	14.61	70.00
Sarıyar	20	12770	638.5	1.328,5	10.40	66.42
Yerkesik	14	9570	683.57	1.312,5	13.71	93.75
Kavak	11	8485	771.36	1.085	12.78	98.63
Sûfiler	22	10285	467.5	1.099,5	10.69	49.97
Varoş	91	72632,5	798.15	8.780,5	12.08	96.48
Ermeniyân-1 Sûfiler	39	26610	682.30	1.728	6.49	44.30
Ermeniyân-1 Kavak	10	3070	307	260	8.46	26.00
Varoş Mahaltesinde Yahudi Tâifesi	8	2645	330.62	118	4.46	14.75
TOPLAM	411	302.472,5	735.94	25.116	8.30	61.10

Tablo üzerinde, son sütunda verilmiş olan rakamlardan da takip edilebileceği üzere, hâne başına düşen vergi ortalaması 61.10 kuruş olarak tespit edilmektedir. 7 mahalle kasaba ortalamasının üzerinde bulunurken, diğerleri altında yer almaktadır. Kavak, hâne başına düşen ortalama 98.63 kuruşla ilk sırada gelirken, ayrı bir ünite halinde kaydedilmiş bulunan Yahudi topluluğu 14.75 kuruşla son sırada yer almaktadır.

Sonuç

XIII. asrın ikinci yarısında, Sarı Saltuk önderliğinde kurulmuş olup, XVI ve XVII. yüzyıllarda kaydetmiş olduğu büyüme sonucunda Kuzey Dobruca'da önemli bir merkez ve daha sonra kuzeyden gelen tehditlerin yoğunlaşması üzerine tipik bir ordugah kasabası haline gelmiş olan Babadağı, Rus işgaline maruz kaldığı 1771'den itibaren devamlı çatışma alanında bulunmasının yarattığı istikrarsızlık ortamında küçülme sürecine girdi. En son 1812'de Rus işgalinden kurtarıldıktan 33 yıl sonrasına ait temettüat defterlerinde yer alan kayıtların değerlendirilmesiyle birlikte ortaya konulmaya çalışılmış olan tablo, bir ölçüde söz konusu olumsuz sürecin şekillendirdiği bir görünüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, 19 ünite halinde, toplam 411 hanenin kayıtlı olduğu Babadağı nüfusunun % 63'ünü Müslüman-Türkler, % 22'sini Hıristiyanlar, % 12'sini Ermeniler, % 3'ünü ise Yahudiler oluşturmaktadır. Deftere kayıtlı nüfusun yaklaşık % 5.10'unu dînî-idârî görevliler, % 31.63'ünü çeşitli esnaf ve zanaatkâr grupları, % 60.09'unu ise tarım ve hayvancılıkla ilgili sektörlerde faaliyet gösterenler oluşturmaktadır. Kasaba gelirinin % 34.17'si meslekî, % 29.22'si tarım ve hayvancılık, % 13.37'si ise rant olarak ifade edilmiş olan çeşitli kira gelirlerinden oluşmaktadır. Toplam 1.433,5 dönümden ibaret olan tarım alanının % 71.99'u (1.032) tarla, % 27.13'ü (389) bağ ziraatına tahsis edilmiştir. En azından kendi ihtiyacını karşılayacak kadar hububat ve üzüm istihsal edildiği anlaşılan kasabada, yine ihtiyaca cevap verecek kadar büyük ve küçük baş hayvan bulunmaktadır. 1260 yılı itibarıyla 25.116 kuruş olarak tespit edilmiş olan vergi yükünün yaklaşık % 59'unu virgü-yi mahsusa, % 23'ünü hububat öşrü, % 8'ini bağ öşrü, % 6'sını kovan öşrü, % 4'ünü ise maktu olarak alınan zecriyye oluşturmaktadır. Temettüat defterlerinde yer alan ilgili kayıtların değerlendirilmesiyle şekillenen bu tablo, XIX. yüzyıl ortalarında Babadağı'nın yerinde işaret edilmiş olan şehrsel fonksiyonları belirleyen esnaf ve zanaatkar gruplarının faaliyetleri ile gerçekleştirilen sınırlı üretim yanında, tarımsal faaliyetlerin hâkim olduğu iktisâdî yapıya sahip bir kasaba hüviyetini haiz olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

a. Arşiv Kaynakları

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

TD : Tahrir Defterleri 370, 542.

D.MKF (Mevkufat Kalem): 27794, 29760.

KK.MKF (Kâmil Kepeci, Mevkufat): 2596, 2812, 2813.

ML.VRD.TMT (Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettuat Kalem): 18880, 18881, 18882.

TKGM.KKA: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi

TD: Tahrir Defterleri 561.

b. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

- Aktepe 1991 Münir Aktepe, "Babadağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 4, İstanbul 1991, s. 371-372.
- Bartınlı Atlas Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, 6244.
- Doğru 2000 Halime Doğru, *XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Eskişehir 2000.
- Evlıya Çelebi 1999 *Evlıyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III, (Yay. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul 1999.
- Güran 1989 Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara 1989.
- Güran 1998 Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 1998.
- Güran 2000 Tevfik Güran, "19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (Derleyenler, Prof. Halil İncılık-Prof. Şevket Pamuk), Ankara, 73-94.
- İncılık 1964 Halil İncılık, "Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri" *Bellekten* XXVIII/112 (Ekim 1964), s. 641.
- Kallek 2002 Cengiz Kallek, "Kile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 25, Ankara 2002, s. 569-...
- Karal 1997 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, II. Baskı, Ankara 1997.

- Karpat 1994 Kemal H. Karpat, “Dobruca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 9, İstanbul 1994, s. 482-486.
- Karpat 2003 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003.
- Kiel 1977-1978 Machiel Kiel, “The Türbe of Sarı Saltık at Babadag-Dobrudja Brief Historical and Architectonical Notes”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 6-7 (İstanbul 1977-1978), s. 205-225.
- Kiel 2000 Machiel Kiel, “Sarı Saltuk: Pionier des Islam auf dem Balkan im 13. Jahrhundert”, *Aleviler/Alewiten 1 Kimlik ve Tarih/Identität und Geschichte*, Deutsches Orient-Institut Hamburg 2000, s. 253-271.
- Köksal 2006 Osman Köksal, *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugah Kasabası Şumnu*, Ankara 2006.
- Kütükoğlu 1995 Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten* LIX/225 (Ağustos 1995), s. 395-412.
- Lewis 1960 B. Lewis, “Babadaghi”, *The Encyclopaedia of Islam*, I, 1960, s. 842-843.
- Ocak 2002 Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destânî Öncüsü*, Ankara 2002.
- Ortaylı 2000 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.
- Öztürk 1996 Said Öztürk, *Tanzimât Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul 1996.
- Öztürk 2000 Said Öztürk, “Temettuat Tahrirleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 4-5 (İstanbul 2000), s. 537-591.
- Pakalın 1983/1 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983.
- Pakalın 1983/2 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* III, İstanbul 1983.
- SVT 1286 *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna sene 1286*, Def'a 2, Ruscuk 1286.
- SVT 1290 *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna Sene 1290 Def'a 6*, Ruscuk 1290.

- Serin 1998 Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, *T.C. Başbakanlık I. Millî Arşiv Şûrası (20-21 Nisan 1998 Ankara) Tebliğler – Tartışmalar*, Ankara 1998, s. 717-728.
- Seyahatnâme-i Hümayûn*, [İstanbul], 1262.
- Şener 1990 Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990.

Turan Gökçe